

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ НА ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТТЯХ

Кручек В. А.

У статті розглядаються дидактичні можливості і умови використання різних типів лекційних занять в аспекті формування культури педагогічної взаємодії учасників навчально-виховного процесу.

Ключові слова: взаємодія, педагогічна взаємодія, культура педагогічної взаємодії, лекція.

В статье рассматриваются дидактические возможности и условия использования различных типов лекций в аспекте формирования культуры педагогического взаимодействия.

Ключевые слова: взаимодействие, педагогическое взаимодействие, культура педагогического взаимодействия, лекция.

The article is a discussion of didactic possibilities and conditions for using various types of lectures in the aspect of forming the culture of pedagogical interaction between participants of the educational process.

Key words: interaction, pedagogical interaction, culture of pedagogical interaction, lecture.

У вищих навчальних закладах лекція є чи не найпоширенішим засобом передачі та сприймання навчальної інформації і, водночас, її проведення є найвідповідальнішим обов'язком викладача. Академічна лекція є логічним, системно-послідовним, обмеженим у часі усним викладом певної частини теоретичних основ галузі науки в аудиторії сталого типу слухачів і призначена для того, щоб закласти основи наукових знань, визначаючи напрям, зміст і характер всіх видів навчальних занять [3]. Цілі конкретної лекції можуть бути різними, але можна виокремити і сталі завдання лекції, такі як розвиток мислення студентів, формування їх наукового світогляду, виховання позитивного ставлення до праці, проблемного бачення перспектив розвитку майбутньої професійної діяльності тощо. Досягнення цілей лекції залежить від лекторської майстерності викладача, його вмінь вибудувати її структуру, володіти педагогічною технікою, пробуджувати кращі людські почуття, управляти аудиторією таким чином, щоб після заняття студенти були в полоні проголошених думок та ідей, самостійно продовжували мисленнєвий пошук. Таке розуміння ролі і можливостей лекційної форми навчання відкриває просторий шлях для формування культури педагогічної взаємодії. Звісно, не кожна лекція здатна стати школою культури педагогічної взаємодії, а лише та, яка не лишає слухачам ролі пасивних споживачів інформації, налаштовує аудиторію на плідну, наукову діяльність. Майстерно прочитана лекція збуджує думки студентів, спонукає шукати відповіді на проблемні питання, перевіряти цікаві і важливі наукові положення, формує погляди, переконання. При вдалому висвітленні наукових питань лектором, коли положення науки добре ілюструються, доводяться, навіть знайомі предмети, традиційні явища можуть отримати відбиток новизни і викликати інтерес у студентів.

Головним інструментом викладача-лектора є живе слово. Відсутність "живого" контакту з лектором негативно впливає на оволодіння навчальним матеріалом. Контакт лектора з аудиторією стає додатковим стимулом групового оволодіння знаннями, створює атмосферу продуктивної навчальної роботи, гуртує студентів у навчальній праці. Педагог своєю особистістю, невербальними засобами усного викладу (міміка, пози, рухи, паузи, інтонації, експресія) впливає на емоції і почуття студентів. З іншого боку, і студенти впливають на лектора. Певні труднощі, інтерес, захоплення, здивування студентів при сприйманні матеріалу проявляються в їх міміці, рухах тіла, репліках, спілкуванні між собою, впливають на поведінку лектора, спонукають відповідним чином будувати виклад, слідкувати за мовою, позою, темпом, настроєм. Ця сукупність реакцій і є зворотним зв'язком на занятті, важливим компонентом педагогічної взаємодії.

Спільна робота лектора і студентів створює загальне поле напруження, яке підсилює навчально-пізнавальну активність особисто кожного студента і надає інтелектуального піднесення лектору, надихає його на творчу імпровізацію, відбувається взаємне емоційне стимулювання студентів і лектора. Лекція має важливе не тільки навчальне, а й виховне значення. Внаслідок здатності прогресивно розвиватися адекватно до нових вимог з підготовки фахівців лекції належить вагомий роль у навчальному процесі, формуванні культури педагогічної взаємодії.

Розглянемо можливості основних типів лекцій з позиції формування культури педагогічної взаємодії. Вступ лекція повинна дати студентам уявлення про зміст навчальної дисципліни, показати необхідність знань з даної галузі науки в системі підготовки майбутнього фахівця, розкрити

взаємозв'язки з іншими навчальними предметами. В аспекті педагогічної взаємодії на вступній лекції важливо викликати інтерес у студентів до дисципліни, ознайомити студентів з модульною структурою дисципліни, графіком консультування, системою контролю знань з навчального предмета, критеріями оцінювання навчальних досягнень, видати студентам орієнтовний перелік контрольних питань. Заключна лекція завершує курс лекцій з навчального предмета. Виокремлюючи ключові проблеми курсу, лектор систематизує і узагальнює навчальний матеріал. Важливо показати практичний сенс отриманих знань, привернути увагу студентів до перспектив їх застосування в майбутній професійній діяльності. На заключній лекції показуються напрями дослідницької діяльності в даній галузі знань, стимулюється інтерес студентів до більш глибокого дослідження проблем.

Особливе значення для формування культури педагогічної взаємодії має проблемна лекція, яка передбачає створення проблемних ситуацій, їх аналіз і виявлення протиріч, формулювання проблемних запитань, пошук способів роз'язання проблеми шляхом висування гіпотез, відбору та перевірки найбільш достовірних з них. На лекціях проблемного характеру процес пізнання студентів наближається до пошукової дослідницької діяльності. При цьому досягаються такі дидактичні цілі:

- привернути увагу студентів до навчальної теми, збудити в них пізнавальний інтерес;
- поставити студентів перед таким посильним пізнавальним ускладненням, подолання якого активізувало б їх розумову діяльність;
- створити ситуацію вирішення студентами протиріччя між пізнавальною потребою, що виникла у них, та неможливістю її задоволення за допомогою наявного запасу знань (створити мотив-стимул);
- допомогти студентам з'ясувати проблему і накреслити напрями виходу із ситуації, що виникла;
- оволодіння студентами теоретичними знаннями, розвиток їх мислення та формування професійної мотивації майбутнього фахівця [3].

Успішність досягнення цих цілей забезпечується змістом, способами організації спільної діяльності та засобами спілкування лектора з аудиторією. При відборі змісту навчального матеріалу проблемної лекції необхідно: визначити міру поєднання індуктивної і дедуктивної побудови навчального матеріалу, групу опорних понять для засвоєння студентами нових знань і способів дій; визначити основні протиріччя і сформулювати проблеми; дотримуватись системності в побудові змісту. Використання прийомів і способів навчання повинно стимулювати формування емоційного ставлення, прояв вольових зусиль і розумовий пошук, забезпечувати гармонійне поєднання репродуктивного і продуктивного типу засвоєння матеріалу студентами. Проблемна лекція вибудовується як діалог викладача зі студентом, предметом якого є зміст навчального матеріалу. Педагогічно доцільно організовувати "внутрішній діалог", коли викладач створює проблемні ситуації через інформаційні та проблемні питання і сам же висвітлює найбільш оптимальні шляхи їх розв'язання. Інформаційні питання застосовуються для актуалізації наявних знань студентів, необхідних для розуміння сутності проблеми і для початку розумової праці з її розв'язання. Вони ніби спрямовані на минулий досвід студента, знання і уміння, якими студенти вже оволоділи. В свою чергу, проблемні питання спрямовують пошук невідомих студенту знань, умов чи способів дій. Ретельно продумані питання стимулюють самостійний пошук відповідей на них по ходу лекції, сприяють тому, що студенти розмірковують "разом" з лектором. В такий спосіб студенти мимоволі залучаються до пошуку рішень, подумки беруть участь у висуванні гіпотез, доказах чи спростуваннях фактів, порівнюють різні підходи до розв'язання завдань, фіксують важливіші напрями розв'язку проблеми, які вимагають додаткового обговорення на семінарах. Комунікації зі студентами будуються так, щоб підвести їх до самостійних висновків, зробити співучасниками процесу підготовки, пошуку і знаходження шляхів розв'язання суперечностей, створених самим же лектором. Залежно від методичного задуму, на проблемній лекції може бути і відкритий, "живий" діалог лектора з аудиторією на тих її етапах, де він дидактично доцільний.

Питання викладача сприяють розгортанню мисленнєвої діяльності студентів, якщо:

- в питанні відображається результат попереднього мисленнєвого аналізу умов вирішення проблеми, наголошується на відомому і невідомому;
- вказується на напрями розв'язання проблеми, на невідомі способи вирішення ситуацій;
- питання є засобом залучення студентів до розмірковування, пошуку;
- в питанні закладені факти, що привертають увагу студентів;
- в змісті питання висвітлюються умови, аналіз яких сприяє оптимізації вирішень ситуації.

Використання проблемних лекцій є виправданим, коли студенти вже оволоділи базовими знаннями складного розділу, теми чи навіть курсу. Практика використання таких типів лекцій дозволяє стверджувати, що вони забезпечують формування культури педагогічної взаємодії в системі з іншими організаційними формами навчання, займаючи в ній своє чільне місце.

Як різновид проблемної лекції розглядається лекція вдвох: принцип проблемності реалізується як у самому її змісті, так і у діалоговому способі викладу матеріалу [1]. Основна мета цієї лекції –

змодельовати реальні професійні ситуації обговорення теоретичних і практичних питань з різних позицій двома фахівцями (теоретиком і практиком, представниками різних наукових шкіл, прибічником і опонентом певного способу вирішення проблеми тощо) та залучити до мислинневого пошуку аудиторію. Такий тип лекцій створює можливості для порівняння різних точок зору, здійснення свідомого вибору, формування особистої позиції, аргументації своєї точки зору.

При проведенні лекції вдвох рівень інтелектуальної активності викладачів має співвідноситись з рівнем навчально-пізнавальної активності студентів. Безперечне виховне значення має культура такої дискусії: виховуються вміння вислуховувати співрозмовника, толерантно сприймати точку зору опонента, чітко аргументувати власне бачення проблем. Крім того, на такій лекції лектори яскраво демонструють якості професіоналів.

Практичний досвід проведення лекцій вдвох свідчить про важливість підбору викладачів для її проведення. Найкраще, коли це особи різної статі, інтелектуально і психологічно сумісні, ерудовані, педагогічно компетентні, здатні до імпровізації. Дуже важливо, щоб лектори не мали принципових розбіжностей стосовно бачення очікуваного результату розв'язання проблеми, вміли знаходити "точки зіткнення". Основною складністю використання лекції вдвох є подолання установки студентів на отримання інформації від одного джерела. Не всі студенти виявляються здатними сприймати дві позиції, дві різні точки зору на розв'язання проблем і, врешті, здійснювати власний вибір. Варто також відмітити, що конспектувати таку лекцію складно: захоплюючись дискусією, лектори часто забувають про те, що основні підходи, концептуальні ідеї, авторські думки мають бути законспектовані студентами.

Реалізувати можливості наочності як засобу активізації мисленнєвої діяльності студентів покликана лекція-візуалізація. Такі лекції рекомендовані в ситуаціях, коли слухачам необхідно сприймати і осмислювати значну кількість візуальної інформації. Підготовка такої лекції викладачем полягає в перекодуванні, переконструюванні навчальної інформації заняття у візуальну форму для подання студентам через технічні засоби навчання чи за допомогою схем, креслень, рисунків тощо. Читати такі лекції слід шляхом коментування викладачем підготовлених наочних матеріалів, які повністю розкривають тему заняття. Ці матеріали повинні забезпечувати систематизацію наявних знань студентів, подавати нову інформацію та створювати проблемні ситуації, демонструвати різні способи візуалізації. Варто використовувати різні види наочності – натуральну, іконічну, символічну, моделі та макети. Доцільність використання того чи іншого виду наочності залежить від змісту навчального матеріалу. Важливо також обґрунтовано використовувати графічний дизайн, поєднання словесної і наочної інформації, враховувати особливості зорового сприйняття.

Розвитку у студентів умінь оперативно аналізувати професійні ситуації, зосереджуватися на навчальних проблемах, відшукувати суперечності в змісті матеріалу, підтримувати постійний контакт з викладачем сприятимуть лекції з запланованими помилками. При підготовці до лекції викладач навмисне закладає у її зміст помилки змістового чи методичного характеру. Про це повідомляється студентам перед початком заняття, причому обов'язково вказується їх кількість. В процесі лекції студенти повинні віднайти ці помилки та обґрунтувати свою позицію наприкінці заняття. Підводячи підсумки, лектор оголошує повний список помилок, а студенти, за потреби, доповнюють та корегують записи в конспектах.

Повідомлення про заплановані в лекції помилки має активізуючий вплив на аудиторію, викликає зацікавленість, спонукає студентів бути уважними, чітко вибудовувати конспект. Це створює довірливу атмосферу, позитивний емоційний фон, сприятливу педагогічну взаємодію. При аналізі помилок відбувається повторення викладеного матеріалу, закріплення знань, що сприяє більш ґрунтовному оволодінню темою. Аналіз кількості та характеру віднайдених студентами помилок дає викладачеві важливу інформацію про складність змісту навчального матеріалу для засвоєння для своєчасного внесення корективів, штучного зниження чи підвищення його рівня; можливість перевірити методику лекційного викладу; оцінити рівень попередньої підготовки студентів [1].

Слід вказати, що будувати весь лекційний курс на однотипних лекціях неможливо і недоцільно [2]. Навіть проблемні лекції, незважаючи на їх безперечні переваги, не слід абсолютизувати.

Отже, лекційні заняття мають значний потенціал щодо формування культури педагогічної взаємодії. Викладачі повинні мати у своєму арсеналі різнотипні лекції, добре володіти методикою проведення кожної з них, обґрунтовано підходити до визначення місця тієї чи іншої лекції в навчальному процесі залежно від змісту навчального матеріалу, пізнавальних можливостей студентів, власної професійної компетентності, сформованості культури педагогічної взаємодії як власної, так і студентів.

Література

1. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А. А. Вербицкий. – М. : Высшая школа, 1991. – 207 с.

2. Волков Г. И. Лекция и лекторское мастерство : методическая разработка для преподавателей / Г. И. Волков. – К. : Изд-во УСХА, 1984. – 60 с.
- ЛУЗАН П. Г. МЕТОДИ І ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ АГРАРНІЙ ШКОЛІ : НАВЧ. ПОСІБ. / П. Г. ЛУЗАН. – К. : АГРАРНА ОСВІТА, 2003. – 224 С.**